

STIPE BOTICA

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

TRAJNO ŽIVA USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA

U ovome se radu razmatra život hrvatske usmene književnosti na temelju suvremenih zapisa. Glavna je svrha pokazati da usmena književnost nije samo relikv prošliosti već da se prirodno uklapa u ukupnost života neke sredine. Nekoliko učestalijih motiva hrvatske usmene književnosti žive do danas. Naši primjeri pokazuju da su se neki klišeizirani sižeji dobro usčuvali, mada u nešto promijenjenu obliku. Njima se uspostavlja veza sa starijim arhetipskim oblicima.

Ključne riječi: usmenoknjiževni oblici danas, izvedba, zapis, usmenoknjiževne vrste

Sintagma, ključna za ovo razmatranje, mogla bi glasiti: *usmenoknjiževni oblici danas*,¹ a može se shvatiti i kao književnoteorijsko pitanje ako se misli na izvedbene pojavne oblike usmene književnosti u naše vrijeme, najčešće osporavane, jer zapise – kao sekundarni vid života usmene književnosti – nitko ne dovodi u pitanje. Općenito, naše vrijeme dovodi u dvojbu postojanje tradicijskih usmenoknjiževnih vrsta u recentnoj izvedbi i u suvremenim uvjetima života. To se posebice odnosi na neke vrste usmene književnosti. Ipak, temeljna je postavka ovoga rada: u hrvatskoj sredini još uvijek postoji usmena književnost u izvedbi, štoviše u brojnim izvedbenim mogućnostima. Kao ilustracija mogle bi se navesti brojne suvremene *snimke* s terena u zapisima raznih djelatnika i ustanova. Posebice to potvrđuju radovi djelatnika Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, otiskivani, među ostalim, u *Narodnoj umjetnosti*. I drugdje se mogu naći podaci o tome, pa i suvremeni zapisi otisnuti i u drugoj recentnoj periodici.² Ima o tome podataka i u

¹ Jednu verziju rada, znatno kraću, pod naslovom "Frekventni usmenoknjiževni oblici danas" pripremio sam za zbornik *3. Hrvatskog slavističkog kongresa*, koji je održan u Zadru. U tom su radu samo naznake onoga što se od usmene književnosti može naći u suvremenim uvjetima života.

² Postoji brojna literatura o tome, među ostalim i moj rad (Botica 2000:101-124).

knjigama,³ a svojedobno je učinjena i opsežna analiza postojećeg stanja i dokumentirana brojnim primjerima (Botica 1998:113-212).

Za opis novih zapisa u prvome redu ću se osloniti na odabrane zapise koji su nastali godine 2002. u seminaru predmeta "Hrvatska usmena književnost" na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Uzorak će biti petnaestak radova, svi su nastali od siječnja do svibnja 2002. U odabranim je radovima dosta građe za primjeren opis.⁴ U ovom je razdoblju, inače, nastalo deset svezaka/fascikla (svaki ima približno 500 stranica) studentskih zapisa, i to pet svezaka u Zagrebu, četiri u Osijeku, jedan u Mostaru.⁵ Kad se ova velika količina *kvantificira* po vrstama, kako je inače u svim dosadašnjim svescima, dobije se približan pregled usmenoknjiževnih rodova i vrsta novih zapisa.⁶

Među zapisima ima još dosta građe (primjera) koji izravno ne spadaju u usmenoknjiževne vrste mada su im stilizacijama bliski, primjerice: obilje primjera iz *spomenara, dnevničke građe, pučkih epskih pjesama, starogradskih lirskih pjesama/pjesmica, mudrih misli...* Po duhovnom srodstvu tu je još raznovrsna etnološka građa: opisi (i događaji) uz blagdane, popratnice godišnjih događanja, "govorenja" uz radove i različite životne zgođe. Ovo je, međutim, izvan našeg sadašnjeg naslova.

Prije ispisa i interpretacije prikladnih primjera, ovdje mi je istaknuti predan, uporan i stručan rad svojih studentica/studenata koji su obišli mnoga područja *lijepa naše* i druga mjesta gdje žive Hrvati. Tu su popisali, postavili u primjeren kontekst te prokomentirali primjere usmenoknjiževne (i druge) građe. Naveli su imena kazivača, precizirali mjesto i vrijeme zapisa, naznačili popratne okolnosti itd. Pred nama je mnoštvo (na desetke) izvrsnih kazivača (možda i tvoraca) usmenoknjiževnih tekstova do kojih su samo oni, marljivi i uporni zaljubljenici kroatistike, uspjeli doći.

Donosim ovdje niz usmenoknjiževnih zapisa iz Hrvatske ciljanim odabirom iz tih petnaest radova:

³ Među ostalim i Bošković-Stulli 1999; Dagić 1999 i 2001.

⁴ Svi se zapisi čuvaju u kartoteci *Katedre za hrvatsku usmenu književnost* pri Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Prije vremena našega rada, tu se (od 1986. do 1999.) nalazi još četrdeset šest svezaka s približno 21000 stranica. Skraćena, kad se citira ova građa, jest: Vl. rkp., i godina nastanka građe.

⁵ U Osijeku su zapisivali studenti kroatistike Pedagoškog fakulteta Sveučilišta u Osijeku, a u Mostaru studenti kroatistike Pedagoškog fakulteta Sveučilišta u Mostaru.

⁶ Dopušta se odstupanje od +-5%.

LIRSKJE PJESME

Sveta Kate Kalovita⁷

Sveta Kate Kalovita,
evo tebe anđel pita:
"Bole li te one rane
na šibice izrizane
na mašice okoljane?"

Ne bole me ote rane
na mašice izrizane,
već me bole one rane
na Isusa gledajući.
Mene Isus zaručija,
dâ mi prsten,
ni od srebra
ni od zlata,
neg od krvi ispod vrata.

Neorić

(Kazivala Anđa Šolić, rođ. 1925. u Sutini; zapisala studentica Tanja Šolić, Vl. rkp. 2002e, str. 20)

Sveti brojevi

Dvanaest apostola,
jedanaest djevi umoljeni,
deset Božji zapovjedi,
devet nebi nebeski,
osam kori anđeoski,
sedam Gospini radosti,
šesto, voda kamen nosi.
Pet na Isusu rana,
četiri evanđelista:
Matej, Ivan, Luka, Marko.
Tri su patrijarha:
Abraham, Izak, Jakov.
Dvi su tajne pred Bogom slavne:
Jedan je jedini Bog slavni koji nas čuva i brani.

Gornji Volar (Sjevna Bosna)

(Kazivala Olga Tadić, r. Tolić 1944 u Gornjem Volaru, gdje je i živjela do 1993., a od tada u Grubišnom Polju; zapisala studentica Ivana Tolić, Vl. rkp. 2002e, str. 107)

⁷ Svi su primjeri otisnuti onako kako su ih zapisale studentice/studenti. I naslovi su, u našem ispisu, ostavljeni kao u izvorniku. Nadam se da su zapisivači u najvećoj mjeri poštivali zakonitosti autentičnog govora sa svim mjesnim specifičnostima.

Sejali smo bažuljka

Sejali smo bažuljka: sejali smo,
draga ljuba, bažuljka.
Pred Dunaja na bregu,
na toj gredi kamenoj.
Hodmo dar ga mi dva glet
je l` je zišel, je `l procvel?
Zišel, zišel, i procvel.
Ftrgnimo si kite tri,
kaj `mo pleli vence tri.
Prvi budi Jezušov,
drugi budi Marijin,
tretji budi nama dvem
kaj `mo nesli na oltar.

Zasadbreg (kraj Čakovca)

(Kazivala Uršula Nemeč, rođ. 1926. u Zasadbregu; zapisala studentica Dragica Nemeč, VI. rkp. 2002a, 269)

Vugnite se v sred gore

Vugnite se v sred gore
da se bu vidlo Zagorje,
pa se bu vidla zibaljka,
v tere sam se zibal ja.
Zlatna zibača, srebrni ketač,
tu se je zibal Jankič bez gać.

Zlatar

(Kazivala Katica Rog, rođ. Rogina 1928. u Zlataru; zapisala studentica Tea Šitum, VI. rkp. 2002c, str. 439)

Djevojka mlada

Djevojka mlada tri je vijenca brala.
Prvi je vijenac sebi odabrala.
Drugi je vijenac drugarici dala.
Treći je vijenac niz more spuštala:
"Plovi mi, plovi, moj zeleni vijenče,
plovi mi, plovi na ruke dragoga,
on će te primiti srca radosnoga!"

Potomje (Pelješac)

(Kazivao Branimir Ivan Nedjeljko Rusković, rođ. 1917. u Potomju; zapisala studentica Martina Perić, VI. rkp. 2002a, str. 102)

Napitnica

Očem jim napiti od Svetoga Mikloša:
Zdravo budi, zdravo, rožica cvetuča,
grešnim dušicam vugodno dišuća,
svetoga Mikloša vernoga brođara,
grešnoga človeka na vodi čuvara.
O ti grešen človek, kad po vodi potuješ,
makar se po vodi šećeš,
pak se ftopiti nečeš.
O mi kršćeniki mili,
svetomu Miklošu bumo se molili,
kaj se vu peklenjskom ognju
nebomo ftopili. Amen.

Zasadbreg

(Kazivao Mikša Korunić, 60 godina, "živi u Merhatovcu, svira po svadbama i govori iz 'starešinske knige' stare stotinjak godina koja je obiteljska baština"; zapisala studentica Dragica Nemeć, Vl. rkp. 2002a, str. 270)

Sunce sija med trimi gorami

Sunce sija med trimi gorami,
Đuro spava med tremi ljubami.
Jedna mu je na krilu zaspala,
druga mu je po glavi šuškala,
treća mu je tiho govorila:
"Zemi mene, Đuro gospodine!"
"Neću, neću gizdave devojke,
ona ima brata prehmanjega".
"Mom je bratu lahko nagoditi".
Rekla ona, na noge skočila,
otišla je v goru zelenu,
tam je našla zmiju jedovitu,
omota ju kre suha topola,
pak ju šikne s tremi šibicami,
pak je pikne s tremi iglicami.
"Puščaj, zmijo, jed a čemera
da napojim brata rođenoga!"
Dojahal je bratać na konjiću,
veli njemu sestra podmuklica:
"Pij ti, brate, ovu čašu vina!"
Odgovara bratać prenesrećni:
"Pij ti, sestro, jer si postareša!"
Opet ona bratu govorila:
"Pij ti, brateć, jer si potrebneši!"
Ispil je jednu čašu vina,
kak je ispil, mam je s konja opal.
Ode ona Đuri gospodinu,
pak je njemu tiho govorila:
"Uzmi mene, Đuro gospodine,

ja sam svojem bratu nagodila!"
Al govori Đuro gospodine:
"Idi od mene, prehmanja devojko,
jer ja neču prehmanje devojke,
koja svojem je bratu nagodila;
i mene bi lahko pogubila".
Tada reče lepota devojka:
"Proklet bio, Đuro gospodine,
rad kojeg sem brata pogubila!"

Hlebine

(Kazivao Ivan Pakasin Matin, 79 godina, rođen u Hlebinama; zapisala studentica Sanja Telebar, VI. rkp. 2002a, str. 358-359)

Sveti Peter i njegova mati

Sveti Peter v raju šeće,
za njim njegva mati teče.
Odgovara sveti Peter:
"Ti počakaj, moja mati, na breščecu pri vrelešču,
idem Boga zapitati je li si raja zaslužila?"
Odgovara dragi Jezuš:
"Tvoja mati jalna bila, neje mene na stan zela,
niti žejnog napojila, nije bogca nadelila.
Samo s jednim povesešcem, prst dugačkim i debelim".
I za njim se rasplakala, triput za njim zajafkala:
"Tužno moje povesešce, kud se budeš pometalo! Po petlarskim torbesinah,
po slepačkih boturinah, od neprelje pak do prelje,
od netkalje pak do tkalje! V raju od nje samo to je".
Zeme Peter povesešce i donese ga materi:
"Primi mi se, moja mati, da te po njem v nebo vlečem!"
Prijala se njegva mati, a za mater svi seljani
ki su jako grešni bili. Al ih kara njegva mati:
"Ne dršte se vi za mene, bute pekel ispraznili,
preveč mene napunili!"
"Naj im, mater, jalna biti ako hočeš v nebe ziti!"
Ali mati niš ne mara, zmirom grešne duše kara:
"Pustite me, grešne duše, gde ste vidli ili čuli
da ste mojga sina Petra vi na noge postavili
i tim nebe zaslužili!"
Pukne lakne na dva kraja, povesešce prst dugačko
nije jala izdržalo.
Otprla se Šijan gora,
propala je njagva mati na trideset u glibinu,
na dvadest u širinu.
Odgovara sveti Peter:
"To ti budi, moja mati!
Vu te gore naj bu znamen:
koji god se ovde rodi,

naj po šuplem v gori hodi,
na sve veke vekom, amen!"

Varaždin

(Kazivala Rajka Štimac, 75 godina, učiteljica u miru, a pjesmu joj je kazivala "njezina teta Štefanija Belošević (1897.-1957.), koja je ujedno i autorica pjesme"; zapisala studentica Martina Mrak, VI- rkp. 2002a, str. 390-391)

Kratke pjesmice

Obilježja mjesta i ljudi. Običaji

U Nuštru su četiri bečara,
doktor, popa i dva veterara.

Ej Vinkovčani, šta bi bilo fino
da se Bosut pretvori u vino.

Nimci selo, nema željeznice,
čekaj lolu, doć će na traktoru.

Da je Isus Hercegovac bio,
ko bi njega razapeti smio.

Na salašu kod Betlema

Na salašu kod Betlema, tamo dobre paše ima,
tamo ovce tjerajte, kraj Betlema sjedajte,
e, e, e, kraj Betlema sjedajte!
Kod Betlema ljuta zima, nek ponese ko što ima,
pones Petre ćebeta i čuturu šerbeta,
a, a, a, tikvicu rakije!
Ajde Mata kolji janje, a ti Tunja djelaj ražnja
da ga cijelog pečemo i veselo jedemo,
o, o, o, i veselo jedemo!
Pones Ivo tamburicu, a ti Mijo tu frulicu
pa veselo zapjevajmo i nikog se ne bojmo,
o, o, o, i nikog se ne bojmo!
Ti Stipane napni gajde, a ti Klara igrat ajde,
sviraj svirče do zore, Klaru noge ne bole,
e, e, e, Klaru noge ne bole!
Pokleknimo sada dolí da nas Isus blagoslovi,
naše molbe usliši, nas u nebo uzvisi,
i, i, i, nas u nebo uzvisi!

Nuštar

(Kazivao Ilija Šimunić, rođ. 1944. u Nuštru, veterinar; zapisala studentica Jasna Šarić, VI. rkp. 2002c, str. 468-478)

Lirske pjesme su u našem ispisu najčešće *inačice* već prije poznatih motiva.⁸ U hrvatskoj usmenoj lirici, inače, prednjače dva motiva: *ljubav* i *ljepota* u svim svojim pojavnim oblicima, što se i ovdje nazire. I drugi poznati motivi hrvatskoga lirskog pjesništva, pretočeni u pjesme uspavanke, molitvene pjesme, ljubavne, razne prigodne, romance, balade, itd. ovdje su ostvarene u različitim varijantama. U odnosu na prijašnje zapise hrvatskih lirskih pjesama, ovdje – u novim *inačicama* – najčešće su kraći stihovani ostvaraji. I što je značajno za ove nove zapise, u odnosu na dosadašnje, došlo je do stanovite diversifikacije i do narušavanja istovrsnoga stiha u cijeloj pjesmi. Naime, kao što pokazuju mnogi zapisani primjeri, ovdje je stalnost metra narušena pa se izmjenjuju osmerci i deseterci, polustihovi i duži stihovi. Najčešće je to zbog "zaborava" kazivača, ali i zbog labave veze kazivačica/kazivača s glavnim "sadržajem" pjesme.

Predmetna stvarnost ovih pjesama različitih je ishodišta i uglavnom se naslućuje da su pjesme proistekle iz duševne situacije, ali su se izmiješale raznorazne asocijacije, osjećaji i zapažanja stvaratelja i korisnika. Načelno se može reći: to su često *fragmenti* nešto dužih lirskih pjesama koji su, kao jeka iz daljine, doprli do našeg vremena. Fragmentarnost je inače obilježje našega lirskoga usmenog pjesništva (usp. Delorko 1979), a ovdje su često, ponovimo to još jednom, i zbog "zaboravljivosti" kazivača,⁹ ali i iz drugih stvaralačkih razloga: zbog nedovoljnog poticaja, zbog nedostatne duševne situacije. Naravno, i zbog slabašnog prisjećanja na neke davno usvojene formule i cijele strukture, i zbog relativne vremenske udaljenosti od svijeta te davne poezije.

Izvođenje pjesama najčešće je recitativom, glasnim skandiranjem, a ponegdje i pjevom, "pjevušenjem". Recitiranje često navode i kazivači i zapisivači, a neke se poznate pjesme recitiraju na mjestu gdje se i događa sadržaj pjesme, kako je navela jedna zapisivačica.¹⁰ U recitativnom ostvaraju ima dosta svojevoljnih formulacija, ponekad i dobrodošlih lirskom stiliziranju i stanovitom renoviranju već poznatih motiva. Time se, tim novim dodatcima, i održava život neke strukture.

Od boljih i literarno relevantnih ostvaraja valja spomenuti i podosta *balada* i o nesretnim zaljubljenicima, o nesreći više aktera u ljubavi, raznim zaprekama, nedaćama, ranjenicima (u gori), i svemu onome što je uvjetovalo baladni izgled uopće (usp. Woolf 2003), pa odatle i hrvatskoga lirskog pjesništva (usp. Delić 2002).

Vrijedno je spomenuti i desetak primjera *hrvatske dobrovolje*.

⁸ Prikladna literatura o tome može se naći u knjigama: Delorko 1963; Botica 1996.

⁹ Često se kazivači pravdaju za neke motive da su ih znali, ali da su ih zaboravili, "ta, tko bi to sve popamtio", rado ističu i time opravdavaju svoju "zaboravljivost".

¹⁰ Ivana Barišić, Vl. rkp. 2002d, str. 28.

Nalazi se više primjera *molitvenih pjesama*, molitvica, i, što je zanimljivo, sa šireg hrvatskoga područja makar se u više primjera naslućuje njihov štokavski ikavizirani arhetip.

Veći broj *kraćih lirskih struktura (dvostihova)* u novim zapisima zaslužuje posebnu pozornost. Ovaj specifikum hrvatskoga, ali ne samo hrvatskoga pjesništva, da se misao, asocijacija, duševno stanje zaokruži dvama deseteračkim stihovima, zaslužuje stručnu riječ zbog iznimne vrsnoće *ukrašenoga govora* kojima se tako obilno služe svi korisnici usmenoknjiževne komunikacije. Nije to neko bezvezno i nepromišljeno, ishitreno "bečarsko" raspjevano nadmudrivanje ili djevojačko "zanovijetanje", već najčešće duboko proživljeno i uspješno sročeno stanje. U našim je primjerima primjetna lakoća versificiranja, stiliziranja. Kao da su se u ovim stihovima cjelokupan narodni život i običaji pretočili u lepršave stihove probrane i cizelirane stilizacije, alegorijsko-metonimijsko-metaforične sintagme, domišljate slike itd. Uočljivo je da je sve puno spontanosti i diskrecije, trpkoga humora i zajedljivosti, pregršti pohvala i rugalica, asocijativne i zbiljske erotičnosti.

EPSKE PJESME

Ropstvo Janković Stojana

Koga jesu Turci zarobili?
Zarobiše Janković Stojana,
zarobiše Smiljanić Iliju.
U Stojana osta mlada ljubav,
mlada ljubav od petnaest dana.
U Ilije osta mlađa ljubav,
mlađa ljubav od nedilje dana.

U Stambol ih odvedoše Turci,
pokloniše caru čestitome.
Tamo ih je care poturčija,
kod sebe im dvore sagradija.
Tamo bili za devet godina
i deset u za sedam miseci.

Al govori Janković Stojane:
"O moj Ile, da moj mili brate,
sutra jeste petak, turski svetac,
car će otić sa Turcima u šetnju,
a carica s bulama u šetnju.
Kradi, brate, ključke od riznica,
ja ću krasti ključke od darova
pa da pusta nagrabimo blaga,
da uzmemo dva dobra konjića,
da bižimo u Kotare ravne".
I tu su se braća poslušala.

Kad osvani petak, turski svetac,
care ode s Turcima u šetnju,
a carica s bulama u šetnju.
Stojan krade ključe od darova,
a Ilija ključe od riznica,
pa su pusta nagrahili blaga
i uzeli dva dobra konjića
i pobigli u Kotare ravne.

Kad su došli blizon do Kotara,
a govori Janković Stojane:
"O Ilija, da moj mili brate,
idi brate, dvoru bijelome,
a ja idem mome vinogradu,
vinogradu mome rukosadu,
da prigledam moga rukosada,
ko l ga riže, ko li ga zalama,
kome li je dopao u ruke.
Nađe majku, Janković Stojane,
nađe majku u svom vinogradu.
Kosu riže pa vinograd veže,
a suzica lozicu zaliva
i spominje svog Stojana sina.
"O Stojane, jabuko od zlata,
majka te je već zaboravila,
snahe Jele zaboravit ne ću,
snaho Jelo, zlato nenošeno,
ko l prida me staru išetat će,
ko li će me stare upitati:
`Jesi li se umorila, majko?`"

Kad to čuše Janković Stojane:
"Božja pomoć, sirotice majko,
zar ti nemaš nikoga mlađega
da tebikar vinograd uradi
već posrćeš stara i nevoljna?"
Ona njemu bolje odgovara:
"Živ mi i zdrav, delijo neznana,
neman, rano, nikoga mlađega
do Stojana, sina jedinoga.
Njega jedna zarobiše Turci,
a uz njega i Iliju moga,
Stojanova brata stričevića.
U Ilije osta mlada ljubav,
mlada ljubav od nedilje dana,
u Stojana osta mlađa ljubav,
mlađa ljubav od petnaest dana.
Danas mu se mlada priudaje
pa ne mogu od jada gledati,
već pobigla mome vinogadu,
vinogradu mome rukosadu".
Kad to čuše Janković Stojane,
brzo ode dvoru bijelome,

zasta tamo kićene svatove.
Lipo su ga svati dočekali,
kako s konja tako za trpezu.
Kad se Stojan vinca ponapija,
poče Stojan tiho besiditi:
"Braćo moja, kićeni svatovi,
jeste l testir malo popjevati?"
Govore mu kićeni svatovi:
"Jeste testir, delijo neznana,
jeste testir, pa da zašto nije".
Kliče Stojan tanko glasovito:
"Vila gnjizdo tica lastavica,
vila ga je za devet godina
i desetu za sedam miseci.
A jutros je poče da razbija.
Doletija ti zelen sokole
od stolice cara čestitoga
pa joj ne da gnjizdo da razbija".
Tog se svati ništa ne sjećaju,
dosjeti se ljuba Stojanova,
otпусти se od ručna divera,
brzo ode na gornje čardake
pa dozivlje seju Stojanovu:
"Zaovice, rođena sestrice,
evo braca tvoga, gospodara moga".
Brzo strča niz gornje čardake,
triput soro očima pogleda
dok je braci lice ugledala.
A kad braci lice ugledala,
ruke šire, u lica se ljube,
jedno drugo suzicam obliva
od radosti i od želje žive.
Al govore kićeni svatovi:
"Gospodaru Janko i Stojane,
a što ćemo mi za naše blago,
mi smo mnogo blaga istrošili
dok smo tvoju ljubvu isprosili".
A govori Janković Stojane:
"Stante braćo, kićeni svatovi,
lako ćemo mi za vaše blago,
lako ćemo ako jesmo ljudi".

Dok se malo sestrice nagleda,
Kad se Stojan sestrice nagleda,
poče Stojan svate darivati:
kom košulju, kom maramu tanku,
mladoženji rođenu sestricu.
I odoše kićeni svatovi.

Kad uveče u večeru bilo,
ide majka u dvor kukajući.
Ona kuka kano kukavica
i spominje svog Stojana sina:

"Oj Stojane, jabuko od zlata,
majka te je već zaboravila,
snahe Jele zaboravit ne ću.
Snaho jelo, zlato nenošeno,
ko l prida me staru išetat će,
ko li će me staru upitati:
`Jesi li se umorila, majko?`"
Kad to začu ljuba Stojanova,
išetala pred bijele dvore,
prima majku na gospodске ruke
i govori svojoj staroj majci:
"Ti ne kukaj, moja stara majko,
tebe staru ugrijalo sunce,
evo tebi tvog Stojana sina!"
Kad ugleda ostarila majka,
kad ugleda svog Stojana sina,
mrtva majka na zemljicu pala.
Lipo Stojan majku otpravija,
kako carski valja i trebujе"

Cera (Unešić)

(Pjesma je zapisana "u selu po imenu Cera, pokraj Unešića, (...) govorila starica Matija Sunara. Govorila je napamet, po sjećanju"; zapisala studentica Antonija Sunara, Vl. rkp. 2002c, str. 3a-8a)

Pjesma, iako fragmentarna u odnosu na slične pjesme iz kruga o *Stojanu Jankoviću*, daleki je odbljesak u vrlo reduciranu obliku *odisejske motivike* u hrvatskome narodnom pjesništvu. Kazivačica je neke dijelove pjesme, očito, "prepričavala" i pripovjedni je sloj zamjena i popuna mogućih čvršćih dijelova koji su se, prije, pjevali.

PRICE

1. Div iz Držimurca sela

U naši seli se je, dok ga tebe još ne bilo, rodilo dete štero je zgledalo kak i so druga deca. Mel je deset prsti na rukama i deset prsti na nogama. I cecal je kak i so druga deca. Otec mu je fletno hmrl i tak je on ostal suom z mamom Baricom. Zvali so ga Štefek, makar je fletno rosel i prestigel so deco štera so bila stara kak i on. Se so to ljudi vidli, ali so znali reči kaj se dešovle. Štefek je so svojo snago i željo za delom cecal z maminoga mleka. To je tajno Barica nikomu ne povedala i jako dugo je skrivala od celoga sela, kajti kaj bi joj ljudi rekli da bi znali kaj joj je dete još na cecku. Tak ga je rada mela ka ga je ne mogla, a i ne štela ftrči od jegove nejdrežeše hrane. Tak je prešlo i osemnajest let od gda se Štefek rodil, a još se z vusnicami dotekuval majčinoga bloga i zvločil so dobroto i snago. Ona pak je znola da joj bo jeni sinek se to jenoga dena vrnul i pošteno naplatil.

V selu so ga ne več na posel zvali jer so bili joko jalni na jegovo jokost, a međimurski jal je najhujši jal. I tak se mali div mesto v vojsku mađariju spravil v Podturen de je čul da iščeju težoke. Došel je on na gazdinstvo staroga kulaka, a on je mel sam čerke, štere so bile jako gizdave. Penez je imel kak perja, a muškoga niti za lek. Štefek je delal v polju i na gruntu od novoga gazde. Puce je gledal sam unda da je štel spat i to črez deske na škedju v šteromu je spal. Gazda mu je pločal sakoga posla z kuruzom, a dok je puno zasljužil, je pital gazdo da li more dati kržjoka ka si v jega kuruzo dene. I tak si je pospravljaj svojo plačo štero si je zasljužil v jan veliki kržjok z četeremi predeli. Sakoga se jutra budil s kokotima šterima je šapnul nek pošlju glosa jegovi mami da je živ i zdrav.

Prešle so dve doge leti i Štefek se sprovljal ka to jesen pe dimo v Držimurec. Srce mu je bilo veselo, ne je smel duže čekati jer je trebalo majčicu si videti i zasljuženo dimo donesti. Tak je bil jaki ka si je celoga kržjoka na hrbet del i tak se spravil prema štreki i Trnavi. Dok se zagnul z gazdinoga dvora, jegov je gazda počel joko tuguvati i žalovati jer je Štefek ne štel pre jemo ostati i oženiti jenu jegovu čer. Mohal mu je se do Domašinca.

Ljudi so se shojali kre ceste i sprevojali so diva, a jani so se križali i Boga molili. Dečica so kričala, gusoki so piskali i se je zgledalo kak da idu svati. Puce so mohale z maramicami, par loti kuruze palo kroz deske na kržjoku i to so zgrabile race v svoje tace. Pre belički fabriki je moral postoti ka se malo dehne, kržjoka je doli del i malo si sel. Kak je bil na brego, ga je mati odmah spozila i prema jemu z prošnatim rokama i bosim nogama bežala. Jeni je dečec došel dimo i donesel celoga, provoga, punoga kržjoka kuruze.

Unda si je počela misliti kak dugo bode bez brige, celo zimo i leto bodo kuruzo ruždili, svinje hronili, žote žgance kuhali i joko budu veseli, kre peči se bodo greli z ruckima šterih bo i prek preveč. I si šteri so na Štefeka v Držimurcu zabili, ve so se sam o jemu spominjali i tak so srečni bili kak da je jif sin. Mama je pak unda samo rekla jeno veliko istinu: "Moj je sinek ne snehe ljubil, pak je niti pamet ne zgubil".

Držimurac

(Kazivala Darinka Hlišć, rođ. 1958. u Držimurcu, učiteljica; zapisala studentica Ines Šafarić, VI. rkp. 2002c, str. 16-17)

2. Vrog i sušenje penezi

Na Grobanici je vrog došel i sušil je peneze. Ljudi so kak i sako jutro išli na polje i vidli so ga kak peneze suši. Unda so ga ljudi počeli tirati, a penezi so se si razleteli. Vroga so dotirali v Sabadijovo hižo, z rasovami i z krampi so ga zatokli. Peneze je pobral ki je kaj mogel, a vroga so na

stieski zakopali. Na te mesti de je vrog sušil peneze je i den denes velika graba šteru kak god zavožaju z zemljom, nemrejo jo zavoziti.

Držimurec

(Kazivala Julijana Šafarić, rođ. Dodlek 1930. u Držimurcu; zapisala studentica Ines Šafarić, VI. rkp. 2002c, str. 22)

3. Kuliko vrag ima godina

Negda dok su deca bila zločesta, ljudi su kleli: "Vrag dođi po te!" Jemput je dete bilo zločesto i mama mu je to preklela, a vrag je došiel po dete. Normalno, mama nije dala dete i vrag je rekel da ga ne bu zel ako mu da posel koji on ne bu mogel napraviti. Celu su noć muž i žena razmišljali kaj da daju vragu za posel i muž se zmislil da je blizu jeden veliki breg obrašćen z šumom i šikarjem i da vrag to mora za jeden den i jednu noć poseći i skrčiti. I vrag je to napravil i dojde opet po dete. Mama opet nije dala dete. I ve vrag njim postavi zadatak:

"Ako pogodite kuliki ja imam let, dal vam bom još jednu priliku da vam ostane dete".

Žena se zmislila da vrag vjutro hoda kroz jednu šumu, namazala se z medom, uvaljala se v perje i odišla v šumu na jedno drevo i čekala dok vrag pe polek. Išel je tak vrag kroz šumu i videl je na drevi jako čudnoga ftiča. Stal je, zagledal se v ftiča i rekel:

"Hiljadu i jedno leto živim, a v životu nisam videl takvoga ftiča".

Vrag je odišel dalje i brže bole je žena odišla doma mužu reći kuliko vrag ima let. I dojde vrag po dete, a oni su mu rekli kuliko on ima let i s tim su dobili još jemput pravo da postave posel vragu. Mam kak mama, hoće spasiti dete i spukne si jednu las i veli vragu da ju mora zravnati. Vrag je počel ravnati, ali kak je on bole ravnal, las se bole frkala. Z teškom mukom on zravnal las, a mama si je rupca zela dol i rekla:

"Gle kolko ih tu još ima za ravnati".

Vrag se je splašil, mahnul z rukom i rekel:
"Z ženskom bole ne posla imeti!", ostavil je dete, odbežal i više se nije vrnul.

Gornja Voća

(Kazivala Amalija Žnidarić, rođ. Sambolec, 47 godina, rodod iz Gornje Voće; zapisala studentica Martina Mrak, VI. rkp. 2002a, str. 366)

4. Duhi

Naša so majčika sako nedeljo išli na grobje. Jano nedeljo je bilo toplo navečer, pak so na grobo zadremali. Dok so se probudili, so čuli da se dete plače. Išli so ga po grovjo iskat, i dok je došla do janoga groba pak

do drugoga, je čula z druge strane plača. I tak je prešla celo grobje, ali je dete ne našla. Horvatinov pokopič je rekel da je to jana mrcina rodila dete bez Božjega blagoslova i zakopala ga živoga v zemljo. Unda so pozvali svečenika ka je celo grobje blagoslovil i toga plača ga več nigdar ne bilo.

Gardinovac (Međimurje)

(Kazivala Marija Hlišć, rođ. Kovač 1931. u Gardinovcu; zapisala studentica Ines Šafarić, VI. rkp. 2002c, str. 26)

5. Mroki

Grešne dušice ti hodijo po sveto i iščejo onoga koji bo za njih trpel ka ji oslobodi. Tak ti te dušice dojdō kaj mroki pod večer čim se počne spuščati kmica. Jampot ti je mojega Štefa nekaj pod večer zvalo. Pak si je mislil da se to čuje s polja. I dok smo mi ođišli spot, Štefu je kroz ključanico došel mrok. Mroki so te grešne duše. V snu ga je sam nekaj gjelo, gjelo, a on je ne mogel v miro spati. Nekaj smo čuli pak smo došli glet kaj je. Nikak smo ga ne mogli probuditi, a on je sam fejest mrčal i nej se mogel pomeknoti. Dok se mrok zadovolil i zadobil oprosta, je našega Štefa pustilo, a naš Štef se ne ničega zmisllil, sem kak ga je nekaj držalo ka se ne mogel pomeknoti.

Gardinovec

(Kazivala Marija Hlišć, rođ. Kovač 1931. u Gardinovcu; zapisala studentica Ines Šafarić, VI. rkp. 2002c, str. 27)

6. Blago u Sutandrijama

Sutandrije su danas vinogradi između Pijavčina i Zagujina, a tako se zovu po crkvisi svetoga Andrije koja je tu nekoć bila. Tu se i danas nalaze komadići cigle i klesanoga kamenja, ali i ostaci nekog starog groblja.

U narodu se već stoljećima priča da u Sutandrijama osim kamenja u torcima (tj. gomilama kamenja) ima i zakopano blago. Ljudi vjeruju da je to blago tu zakopano od vremena stare Grčke i Bizanta.

Narod kaže da je blago zakopano između sedam toraca i to baš pokraj negdašnje crkvice sv. Andrije. To mjesto s blagom može se vidjeti pomoću svjetlucanja ognja, ali samo u Badnjoj noći ili u noći uoči Ivandana. To blago čuvaju zmiije otrovnice koje su vlasnici blaga zakleli da ga čuvaju. Pokazat će ga samo onome koji jednu od tih zmiija poljubi.

Mnogi su ljudi, i domaći i stranci, pokušavali doći do tog blaga, ali nitko od njih nije uspio. Dolazio je ovamo u naše krajeve čak i jedan pomorac iz Carigrada ne bi li našao zakopano blago, ali ni njemu to nije

pošlo za rukom. Blago je i dalje pod lozom, a priča se prenosi s koljena na koljeno.

Potomje-Pijavčino (Pelješac)

(Kazivao Branimir Ivan Nedjeljko Rusković, rođ. 1917. u Potomju; zapisala studentica Martina Perić, VI. rkp. 2002a, str. 115)

7. Poljička prodana nevjesta

Mlada poljička ljepotica Katica bila vrlo ponosna djevojka. Kad je stasala za udaju, njen ujak je proda zadvarskom paši. Paša nije žalio ni šuma, ni zlata, ni polja, dao je pohlepnom ujaku koliko god je tražio. Spremali su je na put paši. Odjevena u svečanu haljinu, u ranu zoru krenula je, uz pratnju, na dalek put. Cijelim se putem nesretna ljepotica Katica prisjećala svog momka. I što se povorka više približavala prema već ostarjelom paši, ljepotica Katica je odlučila da se živa neće dati mrskom, nevoljenom paši. Radije će i umrijeti nego biti žena nevoljenom čovjeku. Katica je, sjašivši s konja, ušla u šator pred pašu i zarila si nož u srce izgovorivši ime svog momka kojem se obećala. Pala je mrtva pred preneraženog pašu.

Poljičani i danas čuvaju i pamte legendu o plemenitoj djevojci, a veliki crveni poljski cvijet koji je izrastao na njenom humku nazvali su – poljički čisti cvijet

Kaštela

(Kazivala Luce Ružić, 74 godine, iz Kaštela, domaćica, čula od svekrve Mandice Ružić iz Kaštela; zapisala studentica Ivana Sabljak 14. travnja 2002., VI. rkp. 2002a, str. 41)

8. O nastanku Velebita i Jadranskog mora

Jedna od starih legendi, sačuvana do danas, govori o tome kako je nastalo Jadransko more. Bilo je to davno u pretpovijesno doba kad su u zemlji Iliriji živjeli majka Bura i otac Jug koji su imali dvoje djece: sina Velebita i kći Adriju. Velebit je bio snažan mladić visokog rasta, a njegova sestra Adrija imala vitko i nježno tijelo, modre oči i dugačku plavu kosu. Sretne i bezbrižne dane prekine otac Jug odlučivši krenuti na put sa željom da otkrije još ljepšu zemlju. Ženi i djeci obeća da će se vratiti za sedam godina. Poljubi ih i krene na krilima vjetra. Kad se navršila sedma godina, Velebit i Adrija zajedno s majkom Burom popeli se na vrh jednoga brijega kako bi dočekali povratak oca. S vrha brijega opaziše kako na nebu leprša jedna velika ptica i svojim glasanjem najavljuje dolazak Juga. Uskoro se na obzorju pojavio Jug, a kad je stigao nadomak zavičaja, zao duh i veliki čarobnjak zaustavi ga i zatvori u tamnicu. Naime, mislio je da će, bude li Jug svezan, lako svladati njegovog sina Velebita i oteći krasnu kćer Adriju, u koju se zaljubio.

Nad Ilirijom je zavladała neobična strašna tišina jer nestankom Juga nestao je i svaki zvuk. U ljude koji su do jučer bili sretni i veseli ušao je strah. Jedne noći za vrijeme oluje čarobnjak se poput jastreba baci na plodni kraj. Od straha majka Bura se pretvorila u orla, sin Velebit se skamenio i postao planina koja i danas nosi njegovo ime, a kći Adrija sunovratila se s litice i preobrazila u Jadransko more.

Turanj (kraj Biograda)

(Kazivao Aleksandar (Lešo) Santini, 82 godine, iz Turnja kraj Biograda; zapisala studentica Ivana Sabljak u ljeto 2001., VI. rkp, 2002a, str. 44)

9. Sudbina je tu, a čovjeka nema

Kraj Krapine su davno ljudi sušili sijeno. Sedeli su kraj reke i odjenput su čuli glas z dubine: "Sudbina je tu, a čovjeka nema". Nisu mogli verovati kaj čujeju pak su jen drugoga propitali gdo je koj čul i jel morti neki čovek v blizini ili je nešči ih od njih hotel preplašiti.

Svaki se obrnul okol i nošči niš ni videl, a onda su opet svi skup čuli glas z vode: "Sudbina je tu, a čovjeka nema". Trejti put su čuli glas kak veli: "Sudbina je tu, i čovjek je tu". Pokle su v Krapini našli dečka, studenta, koji je tu bil vučil, a knjiga mu je bila još na kamenju uz Krapinu. Nišči ne zna zakej se dečke bacil v vodu i vtopil. Veliju da ni imel pucu, pak se zate ni mogel vtopiti radi nje, kak je bile prije da su se radi ljubavi ubijali. Još se i danas deklama veli: "Nejte, dekle, sedeti kraj Krapine. Bu sudbina došla po vas".

Zlatar

(Kazivala Katica Rod, rođ. Rogina 1928. u Zlataru; zapisala studentica Tea Šitum, VI. rkp. 2002c, str. 421)

10. Legenda o Ivanščici

Narod vjeruje da Ivanščica zapravo jedan zmaj koji spava jer i izgleda kao zmaj. Glava tog zmaja je u okolici Zeline, a na vrhu glave je jedna crkva koja nikad ne zvonu da ne bi probudila zmaja. Vjerojatno, u prošlosti dok je crkva još zvonila, desio se potres pa narod vjeruje da se to zapravo probudio zmaj. I zato ni danas ta crkva nikad ne zvonu.

Bedekovčina

(Kazivao Nenad Kralj, rođ 1962. u Bedekovčini; zapisala studentica Ana Samardžija, VI. rkp. 2002c, str. 93)

11. Kak su Isus i sveti Peter po svetu hodili

Nekad dok još ljudi nisu starimi knjigami kurili obed, išel je Isus po svetu i sveti Peter je išel ž njim. Hodili su putem v podne prek livade, sunce je bile visoke na nebu. Tam je puca spala, a konjče se kraj nje

paslo. Dečko je v polju v poldan kopal. Isus i Peter su bili trudni i žejni. Kak nisu znali kam bi dalje, Isus je stal pak je pital: "Ej curo, a kud vodi ovaj put? Bi nam htjela pokazati, putnici smo?" Puca, kak je spala, nije se štela vdići, nego je nogu digla i tak im pokazala put. Kad su odmakli malo dalje, veli Isus Petru: "Evo, Petre, ovo će ti biti žena onomu muškarcu". "Gospodine, to neće biti dobro". "Tak je određeno".

U drugom pohodu, Isus i Peter su išli čez jedno selo i vidli su kad je mati z melju brisala detetu rit. Isus se razljuti, pak je prijel lat od pšenice i htjel ju je do vrha rukom potegnuti da ostane prazna slama. Peter mu kaže: "Nemoj, Gospodine, smiluj se jadnoj djeci koja će ostati bez kruha".

Zlatar

(Kazivala Katica Rod, rođena Rogina 1928. u Zlataru; zapisala studentica Tea Šitum, Vl. rkp. 2002c, str. 417)

12. Kak je nastalo mjesto Pizdahara (mjesto podalje od Zaboka)

Za vrijeme Austro-Ugarske, negdje oko 1860, u Zagorju je došlo do osnivanja katastara i gruntovnica. Da bi se osnovale te knjige, bilo je potrebno izmjeriti sve parcele pojedinog posjeda. Mjernici koji su vršili te izmjere većinom su bili Austrijanci, koji su dosta slabo poznavali hrvatski jezik, dok su njihovi radnici i odbornici bili domaći ljudi – Zagorci. Kad su završili dnevni rad, uvijek bi znali reći *Bis dahier*. U više navrata radnici su to slušali, preveli su to na zagorski jezik i rekli bi "pizdahara". Tokom vremena prozvali su mjesto *Pizdahara*, a to mjesto i danas postoji nedaleko od Zaboka.

Zabok

(Kazivao Zvonko Hribernik, rođ. 1927. u Zaboku, geodet; zapisala studentica Ana Samrdžija, Vl. rkp. 2002c, str. 92)

Nekoliko odabranih primjera, iz većeg obilja zapisa, samo su dijelom dostatni za relevantnu stručnu tipologizaciju.

Bajke i bajkovite strukture u ovome ispisu nisu naročite. Svojom strukturom uglavnom odgovaraju već učinjenim opisima bajki.¹¹

Predaje u novim zapisima pripadaju poznatim tipovima hrvatskih usmenih predaja: povijesnim, etiološkim i mjesnim i izrečene su najčešće kao memorati i fabulati.

I iz ovih se primjera uočavaju neke općepoznate vrijednosti hrvatske usmene naratologije: dinamični pripovjedni postupci, nekonvencionalna

¹¹ Usp. o tome brojne knjige Maje Bošković-Stulli i stručni opis za ediciju "Stoljeća hrvatske književnosti" (Bošković-Stulli 1997).

Dijelom se o tome govori i u tekstu: Botica 2001.

uporaba upravnog i neupravnog govora, vještina uporabe slobodnog neupravnog govora, specifično dijalogiziranje i ostale pripovjedne manire. Veći broj naših primjera je iz kajkavske sredine i kajkavski je idiom u njima pokazao svoje odlike i specifičnosti. Treba opet istaknuti veliku pripovjednu raskoš i mogućnost specifičnog književnostilskog cizeliranja hrvatskih narodnih govora.

Neke od predaja, dijelom i u našem odabiru, zahvaćaju tamne, nejasne i tajanstvene motive: susrete s vilama, nadzemaljskim bićima, vragovima, vješticama (coprnicama), zlim silama (mrak, mora, smrt, rugoba, strah...) i to sve u posve personificiranu obliku.

Pripovjedači se nisu ustručavali otkrivati neke tajne (inače često tabuirane), objašnjavati ih i davati (uglavnom) antropomorfnu obilježje.

Vidljivo je također, i iz odabranih primjera, da je i ovaj predajni oblik doživio određenu transformaciju, uglavnom prema načelu skraćivanja, apstrahiranja, gnomičnosti. Umjesto dužih narativnih pasaja starijih zapisa (posebice od druge polovice 19. stoljeća), ovdje se uočava samo formulirana informacija koja pravo značenje dobiva tek u određenom kontekstu, u specifičnoj mjesnoj duhovnosti.

Legende i kraće legendarne strukture najčešće su iz područja kršćanske duhovnosti i vezane su pretežito za čudesna događanja (očudotvorenja) mjesnih zaštitnika, biblijskih likova, kršćanskih svetaca. U zapisima je, inače, najviše priča o putovanju Isusa i svetoga Petra, njihovim dogodovštinama u susretu s ljudima, čudesima koja su ih pratila.

Basne su inače rjeđi pripovjedni oblik hrvatske usmene književnosti. Zašto je to tako i zašto nema više basni u izvedbama i zapisima među Hrvatima, pokušalo se odgovoriti na drugome mjestu.¹²

Anegdote su u suvremenim zapisima čest, zapravo najčešći oblik i podjednako se javljaju u svim hrvatskim sredinama. Kao što je inače svojstveno ovom obliku priče, obično se u kratkim naznakama prikazuje neko zanimljivo mjesno događanje. Akteri, obično profilirani mjesni tipovi/junaci, čine ono što je tipično za neku sredinu.

Vicevi i *priče iz života*, kao važniji pojavni oblici suvremenoga verbalnoga folklornoga govora, nisu zastupljeni u ovom izboru.

OSTALI OBLICI

Izričajem "ostali oblici" obuhvatit će se tzv. *sitni oblici* i ono što po sadržajnom sloju može pripadati prijelaznim oblicima između usmene i pisane književnosti (frazologizmi, grafiti, epitafi).

¹² Inače je u svim dosadašnjim zapisima studenata, u dvadesetogodišnjem trajanju, bilo svega stotinjak primjera. Usp. o tome: Rudan i Botica 2003:61-78.

Brzalice

1. Jegiba u brigu, jegiba na brigu, jegiba jegibčiče leže.
2. Ikče, pikče na vr višnjje.
3. Puran pikće prikopikće.
4. Išo popo po zidu, upro prstom u zvizdu.
5. Vodi jemeš jemešicu na jelovu brvčicu. Kuda jemeš pojemeš da i mene povedeš.
6. Kreše krušac koricu.
7. Crna čipka, bila čipka, čipka čipku priskočila.
8. Kvrce kljunac u tanjurac u gavrana modar kljunac.

Slavonski Brod

(Kazivao Danijel Matić, rođ. 1953. u Slavonskom Brodu; zapisala studentica Ana Samardžija, VI. rkp. 2002c, str. 95.)

Brojalice

Moj prasiclin po cesti begiclin
v moj luklin nutri smuklin.
Majne flancen sve potancen.
Da sam ju ja videl,
ja bi ji se ales fir četri noge
veksnajden.

Črnc (Varaždinsko područje)

(Kazivala Melita Vrček, 26 godina; zapisala Martina Mrak, VI. rkp. 2002a, str. 384)

Sitni oblici su vrlo zastupljeni u novim zapisima, i to svi tipovi i vrste.

Poslovice

1. Čim bliže oženiti, čim dale pokumiti.
2. Čovek se celi život vuči i na kraju hrmok hmreje.
3. Dok ga močke ne, miši i po plafonu plešejo.
4. Saka sveča jampot dogori.
5. Um umuje, car caruje.
6. Za goske je ne seno, za krave je ne more.
7. Žena drži tri vogle hiže, i četrtoga potpomaže.
8. Bole se roditi bez pimpeka nego bez sreće (Ako imaš sreće ti pimpek mortik i zroste)

(Kazivala obitelj Šafarić u Držimurcu; zapisala studentica Ines Šafarić, VI. rkp. 2002c, str. 37-40)

9. Tiha voda brege gloda.
10. Kad je travanj vedar noću,
škodi vinu ko i voću.
11. Ko ne voli starost, neka umre mlad.
12. Jedan dan, il gostiš il postiš, dan ti projde.
13. Sto lijet, niti kosti niti mesa. A dvijesto niti glasa.
14. Če bogec pri jene hiže duže sedi, menje v torbe nosi.

Zlatar

(Kazivala Katica Rog, rođena Rogina, 1928. u Zlataru; zapisala studentica Tea Šitum, Vl. rkp. 2002c, str. 414)

Izreke (frazelogizmi, paremiologizmi)

1. Uprtila je brime ko škoj.
2. Stavio je obraz pod noge.
3. Dupla mu je gubica.
4. Njemu pluta i kamen.
5. Ko ima masla i muda maže.
6. Nit ludo jebi, nit ludu daj.
7. Ne piza mu pamet.
8. Ko je što ćapo, ćapo je!
9. Lipo je zasvirat, ali i za pas zadit!
10. Izila mu guzica dušu.
11. Svakomu misecu ukadi, al marču dohrani!
12. Pusti ga da govori, oli se njegova konta.

(Potomje, Pelješac)

(Kazivao Branimir Ivan Nedjeljko Rusković, rođ. 1917. u Potomju; zapisala studentica Martina perić, Vl. rkp. 2002a, str. 99-100)

Zagonetke

(Kazivao Stjepan Novak u Držimurcu; zapisala studentica Ines Šafarić, Vl. rkp. 2002c, str. 36)

Malo zavinuto, v pucu porinuto.

Prvo malo boli, posle dobro stoji?

(naušnica)

Moj klin v črnu luknju

z riti pomignem pa je nutri?

(noga i čizma)

Kuha se i peče, pod stol se meče.

Ni pes ni maček ga neče?

(čačkalica)

Hitiš v zrak - belo je,

opadne dole – žuto je?

(jaje)

Črnc (Varaždin)

(Kazivala Melita Vrček, 26 godina; zapisala studentica Martina Mrak, VI. rkp. 2002a, str. 388)

Kletve

1. Dabogda te parangalin tražili!
2. Rafo sine, majka te mila u kavi popila!
3. Oči ti prsle, dabogda!
4. Dabogda te sutra cilo selo ispraćalo!
5. Dabogda cili život za zdravlje radija!

Komin

(Kazivao Nediljko Vlaović, rođ. 1924. u Kominu; zapisala studentica Ana Mušćet, VI. rkp. 2002c, str. 389)

6. More ga sinje izilo!
7. Pozelenio mu kućni prag!
8. Dabogda mu prisilo!
9. Poplezija mu po jeziku pala!
10. Kost mu u grlu zastala!
11. Dabogda na kozi oro!
12. Prigrizo jezik dabogda!
13. Dabogda na mravi jašija, a noge ti se tleja ne dotikivale!

(Potomje, Pelješac)

(Kazivao Branimir Ivan Nedjeljko Rusković, rođ. 1917. u Potomju; zapisala studentica Martina Perić, VI. rkp. 2002a, str. 100)

Grafiti

(Zagreb, od 1995. do 2002.)

Ljubav je slijepa, zato se zaljubljeni pipaju.

Za tramvajem i muškarcem nikada ne valja trčati, uvijek dođe drugi.

Drži guzu prema zidu
ako nećeš dobit sidu.

Lijepo je biti važan, ali je važnije biti lijep.

Kada bi progutao muhu, imao bi više mozga u trbuhu nego u glavi.

Imam fobiju praznog prostora.

Idealan natpis za optiku: "Ako ne vidite što piše došli ste na pravo mjesto".

Nisam sebičan, htio bi ljubav prema sebi podijeliti s još nekim!

Veliko, veliko vam hvala
ja neću biti vaša budala
nađite nekog drugog, ko vas jebe,
ja sam budala samo za sebe!

Onome tko kaže da moji grafiti sadrže samo pola istine savjetujem da ih pročita dvaput!

(Prenesen iz Beograda): Dole NATO bombe!

Kolumbo, jebala te znatiželja!

Il bombardujte, il da krečimo!

Monika stisni zube!

Da je Bog htio da vodimo grupni seks, dao bi nam više organa.

Da mi je ženska pamet da se malo odmorim.

Marko, pronađi djevojku i oslobodi kupaonicu (potpis: mama).

Smanjimo broj nesreća na cestama, vozimo po pločnicima.

Ja sam sam sebe stvorio (dopisano: prihvaćamo tvoju ispriku).

Intelektualac je onaj koji sluša klasičnu muziku i pritom ne misli na ćevape!

Uskrs je odgođen ove godine. Tijelo je pronađeno! (dopisano: I Božić isto. Našli su oca!)

Ovako lijepi lipanjski dan nismo imali od ožujka.

Žene su djevojke kojima je prošla garancija.

Kad bi mi netko polomio ruku na tri mjesta ne bih više išao na ta mjesta.

Do jučer sam u seksu vidio smisao života. A onda je počelo svjetsko nogometno prvenstvo.

(Zapisivala u Zagrebu Ivana Šunc, l. rkp. 2002e, str. 3-38).

Epitafi

Varaždinsko groblje:

1. Rasplinuše sve se želje moje,
oj živote, bijeli pusti san!
na konjiću ružičaste boje
ja projurim kroz proljetni dan!

2. Burni život burno teče,
sve je bilo prekrasno!
Srce bolno plače...
koji plače, taj i voli,
ne plači draga moja,
to i mene boli.

3. O prokleti ratu,
zašto nam uze našega tatu?

4. Sunce izlazi i zalazi,
al pred nama je samo tama,
jer tebe nema i nema,
i više te nema među nama.

5. Čovjek nemre nikad znati,
kad ga hoće Bog pozvati.
Ah! Kad drugać nemre biti,
daj nam Bože tem se ziti!

Zagreb, Stenjevec:

6. Crna zemlja ovdje skriva
nezaboravno i drago tijelo,
koje živjet još je htjelo...
Zaspale su oči drage,
utihnuo tvoj je glas,
ostat ćeš nam u srcima
kao da si pored nas.
Tebe nema među nama,
osta tuga, osta jad,
nismo nikad ni mislili
da ćeš vječno ostat mlad.

7. Crna zemlja sve mi uze
amo pusti roni suze.
Bio si nam ponos, sreća,
a sad si nam bol i tuga najveća.

8. Otkad dušo ti mi ode
mome oku iz okruga,
na srce mi pade tuga,
kao mraz na jadan cvijet.

9. Ljubavi, snivaj slatki san dane i noći
i ja ću kod tebe doći.
Dragi, veneš kao lišće na jesenjem drvu,
a ja tebe volim ljubavlju svojom prvom...

Zagreb, Vrapče:

10. Putniče, kad prođeš pored mog groba,
sjeti se mog mladog doba,
i kaži, zar to nije grehota
da ja ležim ovdje željna života.

11. I dani, i noći, i vrijeme
ne mogu izbrisati sjećanje na tebe,
a motor tvoj u šupi stoji,
ko spomenik, ko svjedok tragedije i laži,
i vuče se, vuče tuga ko i prije
svaki put dalje i svaki put bliže.

Novska:

12. Spavaj slatko kćerko
u carstvu vječnog sna,
kako je tvojim milima
to njihovo srce zna.

13. Živjet ćeš u nama
dokle nas grije nebeski svod,
duša će tvoja spavati u cvijeću,
a tuga naša čuvati tvoj grob.

14. Jedino ako mama u moje oko došeta,
tad nema mjesta za nebo, za ptice i mora široka,
jer mama je veća od neba i veća od cijeloga svijeta,
i veća od oba oka.

15. Omililo se dragom Bogu da okiti raj,
pa on uze naše čedo u svoj zagrljaj.

16. Kad te polože u grob,
tu nećeš nestati.
Zar sunce i mjesec
nestanu kad zađu?

17. Ja sam bio Hrvat mladi
to je bio ponos moj,
misao srce sladi
da ću život svoj
majci svojoj dati,
a ta krasna mati
hrvatski je dom.

18. Otišao si sine iz Košutarice s voljenog praga,
tu je život tvoj i budućnost bila jaka,
a sada ti osta ranjeni brat i
ispaćena i uplakana majka.

Otišao si stazom što vijuga,
sve do Save teče moja tuga,
otišao si u petak u zoru,
kad se pijetli bude,
kao da u šetnju nekud krećeš,
da li znao si da se majci vratit nećeš?

Bolno i stvarno u srcu tmine majka plače i živi bez tebe,
položio si život u Uštici
na oltar domovine.
Prošao si Bljesak, zatekla te Oluja i nesretni vijek,
ostade majka, ranjeni brat
jadni, uplakani zauvijek!

Sklapam svoje sumorne oči,
najljepši cvijete, Miroslave moj,
za kojim će tugovati doživotno
majka i brat tvoj.

Majkom Košutaricom si hodao
i rastao kao cvijet proljetni,
prerano si uvenuo,
viteže moj jedini.

Otkako te nema sine,
samoća, bol i tuga nas prati,
da smo stvarno ostali bez tebe
još nam srce ne može da shvati.

Zagonetke su u novim zapisima također iz opsega relativno poznatog repertoara. Ipak, vrijednost je ovih zapisanih primjera i u tome što pokazuju

da se ovaj oblik još upotrebljuje i proizvodi i da je zadržao dio svoje ludističke znatiželje.

Novi zapisi pokazuju da je vrlo tanahan oblik u izvedbama narodnih *blagoslova*. Nešto zabilježeni primjera uglavnom su stereotipni. Ali, i ovdje se pokazuje da je suprotnost blagoslovu – *kletva* – vrlo uporabljiva u hrvatskoj sredini. Naši primjeri pokazuju da ih ima vrlo mnogo, i to umješno i višeznačno sročeni, da su proistekli iz opora/drska stava prema nekim životnim situacijama.

Poslovice su u novim zapisima uglavnom već otprije poznati i zapisani primjeri. Svojom brojnošću i uspješnom stilizacijom novi zapisi pokazuju veliku uporabljivost ovoga oblika, ali i to da se tipovi ove narodne mudrosti još cijene. Terenski radovi pokazuju u kakvome se kontekstu pojavljuju i tko su primarni korisnici.

Grafiti su u suvremenoj urbanoj sredini učestali, i zahvaljujući inače marnom radu studenata,¹³ i ovdje se može vidjeti motivski i izražajni vid ove djelatnosti, grafitarenja. Iako je ponešto dvojbena veza usmene književnosti i grafita, ipak je uočljiva stilizacijska bliskost grafita s nekim tipovima usmene književnosti. Posebno ističem rad studentice Ivane Šunc, koja je razmotrila sve zagrebačke prostore gdje se grafiti pojavljuju i uputila na njihovu funkcionalnost.

Epitaf, kao pojavni oblik tradicijske kulture – iako nije u izravnoj vezi s usmenom književnosti – može uspješno pokazati svezu između epitafske stilizacije i stilizacija usmene književnosti, posebice u formativnoj kategoriji. Naši primjeri pokazuju da su usmenoknjiževne stilizacije prešle i u ovaj nadgrobni govor. Istodobno se u epitafnoj književnosti lako uočava kontekst: sredina, obilježje ljudi, sustavi vrijednosti, život i sve njegove manifestacije.

Zaključno: novi zapisi usmene književnosti pokazuju da je ova vrsta književnosti u hrvatskoj sredini još uvijek životna, da se "znane" stilizacije čuvaju, izvode i prenose i da je ipak prisna veza između suvremenosti i tradicije.

NAVEDENA LITERATURA

Bošković-Stulli, Maja. 1997. *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: Matica hrvatska. [Stoljeća hrvatske književnosti]

Bošković-Stulli, Maja. 1999. *O usmenoj tradiciji i o životu*. Zagreb: Konzor.

¹³ Usp. knjigu *Suvremeni hrvatski grafiti* (Botica 2000a, prir.) u kojoj su otisnuti zapisi studenata od 1990. do 2000. na širem hrvatskom području.

- Botica, Stipe. 1996. *Usmene lirske pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska. [Stoljeća hrvatske književnosti]
- Botica, Stipe. 1998. *Lijepa naša baština*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Botica, Stipe. 2000. "Hrvatska usmena književnost u zapisima studenata Pedagoškog fakulteta Sveučilišta u Mostaru". *Motrišta*, lipanj:101-124.
- Botica, Stipe, prir. 2000a. *Suvremeni hrvatski grafiti*. Zagreb: P. i P. Pavičić.
- Botica, Stipe. 2001. "Mit i hrvatske narodne bajke". *Zlatni danci* 2:6-15.
- Dagić, Marko. 1999. *Deset kamenih mačeva*. Baška Voda: Nakladna kuća Sveti Jure.
- Dagić, Marko. 2001. *Od Kozigrada do Zvonigrada*. Baška Voda: Nakladna kuća Sveti Jure – Mostar: Ziral.
- Delić, Simona. 2001. *Između klevete i kletve: Tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. [Biblioteka Portreti]
- Delorko, Olinko. 1963. *Lirske narodne pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska. [PSHK 23]
- Delorko, Olinko. 1979. *Zanemareno blago*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Rudan, Evelina i Stipe Botica. 2003. "Hrvatske usmene basne u suvremenim zapisima". *Zlatni danci* 4:61-78.
- Wolf, Virginia. 2003. *Vlastita soba*. Zagreb: Centar za ženske studije.

LASTINGLY VITAL ORAL LITERARY HERITAGE

SUMMARY

In this article, the life of Croatian oral literature is observed on the basis of contemporary notations.

The main objective is to show that oral literature is not merely a remnant of the past but that it is integrated naturally into the totality of a particular community's life. Several frequent motifs in Croatian oral literature have lived on until today. Our examples demonstrate that certain stereotyped topics have survived well, even if in a somewhat altered form. They are used to establish links with earlier archetypical forms.

Keywords: oral literary forms today, performance, notation, types of oral literature